

و عصبیان و متوسم بہ تعدی و تطاول باشد و فردا پیش و اور
 حشر کہ گویائے لمن الملک الیوم بوو بہ ستم من رو و ما منم
 بر اور و قوت بازوے مصطفیٰ کہ در عرق من بیچ ریب و شک
 رائد خلیفست و نسب نامہ من بہ طغرائے کشجراة طیبة
 اصلها ثابت و فرعها فی السماء ممتاز است، جد ما و جد
 رسول یکے است، تصدیق رسالتش نمودیم بحالیکہ مردمان
 بحصار اہل و ضلالت محصور بووند۔

مراتب جلیلہ

فضائل و مناقب آں مرکز و ائزہ امامت و قطب
 فلک سیادت کہ بر جریدہ عالم بہ مداد الذہب ثبت است

از حد و عدل و انزوا و حصر و احصاء بیرون باشد صد ہا
 آیات محکمات و بینات غیر متشابہات بر ورق التبر
 فضیلتش نقوش گونا گوں و نگار ہائے بوقلموں می کشد کہ
 رکش صحف انکلیون باشد و ہزار ہا جواہر زواہر مثل کواکب
 و تریہ بر حیح منقبتش در رخشاں و تاباں کہ غیرت و نہ نطع
 ز مرویس باشد و در زنگار خانہ شنائش کہ و انما مہبط و منزل
 انوار توصیف قدوسیان و محطہ الشہوس لاهوتیاں باشد
 بہ تقاطع و تعاکس مناظر نور علی نور مشاہدان انوار
 جمال رضوی را دعوت حیرت می دهد لاجرم بہ زبان
 عجز و طیفہ ما عرفناک حق معرفتک می ورزند
 و لاشک حضرت امیر علیہ السلام باعتبار محامد بشابہ ہر عالم افزا^{ست}
 کہ بجز و طلوعش سار کواکب و نجوم بقول النابغتا الذبیانی
 اذا بدت لم یبد منہن کوکب

مستحب ومخفى شونذ وقال الامام احمد بن حنبل
 ما ورد لاحد من اصحاب رسول الله صلى الله
 عليه وسلم من الفضائل ما ورد لعلي بن ابي طالب
 عليه السلام (مسند)

وعن ابن عباس قال ما نزل في احد
 من كتاب الله ما نزل في علي عليه السلام
 (ابن عسكو)

وعن ابن عباس قال نزلت في علي عليه السلام
 ثلث مائة آية

(ابن عسكو)

وعن ابن عباس قال كانت لعلي عليه السلام
 ثمانى عشرة منقبة ما كانت لاحد من
 هذه الامة (طبرانى)

امام نسائی و رخصائص می فرماید کہ ورفضیلت کے
 مثل امارت پناہ علیہ السلام احادیث بہ اسایند حسان
 وارونشدہ است۔

و در خیرالکتب کہ موصوف بہ صفت ان ہوا لاوحی
 یوحی و منعوت بہ نعت فیہ تبیاناً لکل شیء است
 بہر جائیکہ سان الحق بہ یا ایہا الذین آمنوا خطاب
 فرمودہ آن فخرالاسلام و المسلمین و سرتاج ائمہ مکررین مفہوم
 و مراد اول اوست و این مباحث ما دام النیوان
 تا ابد الا باو باقی خواہد ماند و تا جینکہ این ذکر مبارک کہ سخن
 نزلنا الذکر و انالہ لحافظون ضامن دوام و ثبات
 اوست و بر السنہ ذکر و اناث جاری است ذکر مزایاے
 آل علیہ السلام مذکور خواہد بود و بہ این فضیلت بر فکر سائے
 ار باب فطنت مبرہن گرود کہ مثال امیر علیہ السلام کہ

صاحب من كنت مولاةُ فعلى مولاةُ است

ورعالمیان مانند یا قوت است در میان اجمار

وعن ابن عباسٍ قال ما انزل الله يا

ايها الذين آمنوا الا وعلى اميرها

وشريفها ولقد عاتب الله اصحاب

محمد في غير مكان وما ذكر عليًا الا

(طبرانی)

بخیر

و در حدیث شریف که بعد تنزیل کن اول

اسلام و خضر راه مسلمین و هم صحیفه الذهب اسوه نبی امی و آئینه

مجلائی انک لعلى خلق عظیم است و ارشده که

چوں حضرت افضل الرسل علیه افضل التحیات

که بطغرائے بالمومنین سراؤف رحیم ممتاز است

بکالت غضب و آمدے و ازاں مہر تابان مجد و جلالت

اشعہ جلال بر شدے و امواج چین بر سطح چین ساطع ایشان کہ روش
 چین ماہتاب و حامل انوار سینا بود نمایاں گشته کسے راز جہد
 ادانی و اعالی بحضور عالی و متعالی مجال دم زدن نہ بودے
 و بعقبہ رفیعہ کہ ہمسر فلک الافلاک و سجدہ گاہ انام بود بیچ بہتر
 و کہتر رایارائے استفسار و استطاعت چون و چرانماندے
 بہ استثنائے آل مقرب بارگاہ رسالت و آشنائے اسرار
 ہوت و نیر اعظم فلک امامت کہ محرم رموز حکمت لحمی
 بود و سوحی فداۃ

وعن ام سلمة قالت كان رسول الله

صلى الله عليه وسلم اذا غضب لم

يجترأ احد ان يكله الا على

عليه السلام (حاكم)

و محور حب و ولایے رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم و مدار

رافت آل بدرا الدجی سرا و حی فدا از رجال آل صاحب
 جمال و کمال که جمال و کمال و ارین عبارت از دست بووه
 و از نساء زوجه اش سیده النساء علیها السلام که لحم و منوط
 بدم و لحم اوست کما یقول علیه السلام
 و بنت محمد سکنی و عمری
 منوط لحمها بدی و لحمی

و عن عائشة قالت كانت فاطمة احب النساء
 الی رسول الله صلی الله علیه و سلم و زوجها احب الرجال
 الیه۔ (ترمذی)

و ابو سعید خدری می گوید که بغض و عداوت
 حضرت امامت پناه بمنزله و سمه و نشان است بر نواصی
 منافقین که مصداق لا الی هو الا هو لا الی هو الا هو باشد
 و عن ابی سعید الخدری قال کنا

لغرف المنافتين ببعضهم عليا

(ترمذی)

ووراحا ویت که بنزلہ مصابیح است برائے امم
اسلامیہ ثبت است من سب علیاً فقد سبنی و لایب
سب و شتم نبی علیہ السلام سب سلب ایمان باشد
نتیجہ از شکل اول کہ صحیح الانساج است چنین بود کہ من سب
علیاً فقد سب محمداً و من سب محمداً فقد کفر
بہ سقوط اوسط پیدا اگر و کہ من سب علیاً فقد کفر
و از جملہ فضائل و محامد امیر علیہ السلام کہ مند نشین
ولایت کبریٰ و نایب مناب انبیاء بودہ سہ فضیلت بطورے
است کہ صاحبش باج ہفت اقلیم را بیک جہہ خرول نخر و
ولک سلیمان را بگوشہ چشم ننگرو
اول آنکہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بتانش فرمودہ

أنت منى بمنزلة هارون من موسى إلا أنه لا نبي
 بعدي ووسى را قائم مقام و خلیفہ خود ساخت و دم آنکه
 یوم خیبر بہ عطاے را ایت ظفر نشان آن بطل الاسلام
 بشر بریش شجاعت را کہ روش ضیغم و ضرغام و قائل انا
 الذی ستمتن اخی حیدر سا کا بود ممتاز و مفتخر فرمود و سوم
 آنکه بعد نزول آیت مباہلہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم علی
 وفاطمة و حسن و حسین را طلبیدہ فرمود اللهم هو کلاء

اہلی

وعن سعد قال معوية بن ابي سفيان
 طلب سعداً فقال ما منعك ان تسب
 ابا تراب قال اما ذكرت ثلثا قالهن
 رسول الله صلى الله عليه وسلم
 فلن اسبه لان تكون لي واحداً

منهن أحب الي من حمرا لنعمة سمعت
رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول
لعلي وخلفه في بعض مغازيه فقال
له علي يا رسول الله تخلفني مع النساء
والصبيان فقال له يا رسول الله أما ترضى
ان تكون ممي بمنزلة هارون من موسى
الا انه لا نبوة بعدى وسمعتة يقول يوم خيبر
لا عطين الراية رجلا يحب الله ورسوله
ويحبه الله ورسوله فقال فتطاولنا لها
فقال ادعوا لي عليا قال فاتاه وبه
رامد فبصق في عينيه فدفع الراية
اليه ففتم الله عليه وانزلت هذه الآية
ندع ابناءنا وابناءكم ونساءنا ونساءكم

الآیة ، فدعا رسول الله صلى الله
 عليه وسلم عليا وفاطمة وحسناً
 وحسيناً ، فقال اللهم هؤلاء اهلی ،
 و حضرت فلک مرتبت بہ زبان فیض ترجمان کہ مرکز
 صدق و صفا و بیخ کلمات طیبات و فارق بین الحق
 و الباطل بودہ برابر باب یقین و ناصیہ سایان عقبہ عالیہ
 واضح و لائح نمودہ اند کہ ازاں روزے کہ در خیر آنحضرت
 صلی اللہ علیہ وسلم لعاب دہن خویش کہ خوشتر از شہد و شکر
 و بہتر از مشک و از فروم صدق فیہا شفاء للناس بودہ
 در چشم من ریخت و بہ کف ید بیضائے خود کہ از بیضائے فلک
 ساطع تر بودہ و برائے در و مندان عشق و ولہ رسالت پناہی
 حکم دم عیسی داشت و در جو و وسخا ہزار درجہ افزوں از
 سحاب ماظر بود بر چہرہ من مسح فرمودند مرا آشوب چشم لائق شدن در ذکر

وعن علی قال ما رمدت ولا صدعت منذ
 مسح رسول الله صلى الله عليه وسلم
 وجهي وتفل في عيني يوم خيبر حين
 اعطاني الراية۔

وومیکہ آن سرچشمہ حکمت و صاحب منزلت و من
 دیوت الحکمة فقد اوتی خیراً کثیراً کوفرا شرف
 قدم بخشید، یکے از حکمائے عرب بہ فضل تقرب ممتاز گشتہ
 مثل پروانہ گرد شمع منور امامت طوف نمود و مثل ذرہ
 بے مقدار حوالی منبع نور ولایت بگردید و گفت قسم بخدا
 کہ تمام ازل و معز و نذل و از ما سوا عالی و متعالی ست اورنگ
 خلافت بتوزینت و بہا و ورج و ار و و چرخ امامت تاریک
 مثل پروہ ظلمات بودے اگر آفتاب سعادت تو کہ ظلمت
 ربائے جہل و طغیان است بروے جلوہ گر بودے اما

ترابوسے بیچ زمینیت حاصل نیت انت غنی عنہا وہی
 محتاجة اليك نیر اعظم باشعہ منور خویش صد ہزار ذرات
 جلوہ دہد و او بخو و صاحب نور و از بہا معمورست

علم و قضا

مخبر صادق علیہ التحیة والتسلیم کہ نبی عن
 الغیب و بردارندہ حجابات از مشاہدات و مناظر ماوراء اللہ
 کہ شہر پوراہک و تخیل ازاں قاصرست و گوید -
 اگر یک سرو سے برتر پریم
 فروغ تجلی بسوزد پریم
 و ہر دم از مصباح مشکوٰۃ لدریزی کل یوم ہونے

نشان و نورقندیل الان کماکان استنارت
نماید بلسانیکہ ترجمان الوحی ست می فرماید۔

انا مدينة العلم و علی بابها

و عن ابن مسعود قال كنا نتحدث

ان اقصى اهل المدينة علی او قال

افرض اهل المدينة و اقضاها

علی بن ابي طالب علیه السلام

(ابن سعد)

و بعد اللہ بن عیاش می گوید امیر علیہ السلام کن کن رکن

علم و جبل فضل و دانش بوده اوست کہ ممتاز بمصاہرت رسول

رب العالمین است امارت پناہ اولین کو کہے ست کہ بر چرخ

اسلام طلوع فرمود صاحب تفقہ است و سنت ، سجدت

و در حروب وجود و اموال می دارد ،

و قال عبد الله بن عباس كان لعلي
 ما شئت من ضرر قاطع في العلم
 وكان له القدم في الاسلام والصها
 برسول الله صلى الله عليه وسلم
 والفقه في السنة والنجدة في الحرب
 والجود في المال

(تاريخ الخلفاء للسيوطي)

وعبد الله بن عباس کہ اذا جده صحابه است می فرماید کہ
 اگر راوی ثقة مارا بہ فتوائے امیر علیہ السلام خبر دہد مارا
 تجاوز ازاں ممکن نباشد چرا کہ فیصلہ امارت آب مورے است
 کہ سر مو تجاوز و اشرف ازاں بمنزلة اشرف و روگردانی
 از راه حق باشد۔

وعن ابن عباس قال اذا حدثنا ثقة

عن علی الفتیالاً نعدوہا۔

و بارے از امیر علیہ السلام استفسار نمودند کہ یا حضرت
 در مضمار علم و دانش قصب السبق بدست تست و در معارف
 الہیہ ید طولی و قدح معالی تراست و میان مومنین و معاصرین
 بر رخشدگی و تابش کاشمش بین النجوم پدید آمدہ بسا لیکہ بہگان
 از مہر جہان تاب رسالت استنارت نمودہ اند، لم آن مضم
 و مستتر است اگر کشف قناع از وجہ این مسئلہ نمائی و از لسان
 معجز بیان خویش گل افشاں شوی مکشوف گردیدہ باعث
 تشفی خاطر و تسلی قریحہ قریحہ بود، بجزو استماع این کلمات
 بہ ورج وہان کہ منبع کوش و تسنیم بود و در فشانہ فرمودہ عرق
 ابر بہار و سحاب مدرار نیسان را و عرق خجالت غرق نمودند۔
 بصفتیکہ ہر کلمہ صدق تشفی العلیل و تروی العلیل بودہ،
 بیانش اینکہ وجہ علوم مرتبت من آنست کہ اگر از استفادہ

و استفاضہ فاعل شدم آں مرکز فیوض و مصدر محاسن کہ
 محاسن کون و مکاں از اں مشتق است از افادہ و افاضہ
 بیچ گاہے فاعل نہ شدہ الی کنت اذا سألتہ انبائی و اذا
 سکتُ ابتدائی۔

وعن محمد بن سيرين قال لما توفي رسول
 الله صلى الله عليه وسلم ابطأ على عن بيعة
 أبي بكر فلقية أبو بكر فقال اكرهت امارتي فقال
 لا ولكن آليت ان لا ارتدى بردائي الا الى
 الصلوة حتى اجمع القرآن فزعموا انه كتبه
 على تنزيله فقال محمد بن سيرين لو اصاب
 ذلك الكتاب لكان فيه العلم۔

(تاریخ الخلفاء للسیوطی)

می خواہم کہ بر خے از فضائل آں ذات والا صفات کہ

در دانش و علم و جوت و در یابندگی داشت مشتے نمونہ
 از خروارے سپر و صیغہ قرطاس نووہ نگارستان منقبت را
 رشک گلزار ارم و نظم بیان را غیرت وہ سلک مروارید
 بل روش نظم ثریا سازم بہ صفتیکہ ہر نقطہ مرکز محیط فلک
 و سواد چشم عالمیان و سویدائے دل عشاق جمال مرتضوی
 بلکہ خال رخ زیبائے حوریان فردوس و خشت خم صہبائے
 عرفان باشد و ہر سطر سطر قانون قل ہل یستوی لذین
 یعلمون و الذین لا یعلمون و مظہر الاسرار قل ہل
 یستوی الاعمی و البصیر باشد،

فی الحقیقت امامت مآب علیہ التھیۃ و التسلیم یک
 انبار علم و جبل شامخ و دانش و مرکز انوار عقل کل و برائے
 عالمیان معلم اول بووہ، از تحت اثرے تا ثریا و از ماہی تا
 ماہ، از تحت تا فوق و از خاور تا باختر بیچ کہ و مہ بہتر و کہتر

و رطب و یابس نیست کہ از احاطہ محیط علمش بیرون باشد
 معلومانش مانند نجوم فلک و اوراق اشجار و مال قفار
 و قطرات امطار و ذرات فضا از حصر و احصاء افزون
 است بجز بے بودہ کہ بہ امواج فضیلتش، مصرور و مہمند
 و یونان و چین و ایران بلکہ ہفت اقلیم را سیراب فرمود
 و ابرے بودہ جو اہر خیزو گوہر ریزو گوہر بنیزو گوہر زا کہ
 صحرائے عرب را در ہائے عدن عطا کرد و حکمائے یونان
 و ہننا و کہ و براہمہ ہند را بجواہر زواہر حکمت تو انگری
 بخشید،

و در چہستان حکمتش بقراط مثل بقرات باشد و بقراط
 نہ از زود و حکمت زار سقراط حکم سقراط و پیش رائے
 و سیاستش رائے و ابشلیم بے رائے و بے بہرہ از وہاب
 عقلا بود و بید پایے فیلسوف، بچوں بید لرزاں شود۔

و در معارف قرآنیہ کے از اقران، نظیر و مثیل
 آن نہ ہو، گویا صدرش مصدر نکات و اسرار فرقان ہو،
 عن علی قال واللہ ما نزلت آیۃ الا
 وقد علمتُ فیما نزلت و این نزلت و علی
 من نزلت ان ربی و ہب لی قلباً عقولاً
 ولساناً ناطقاً

(ابن سعد)

عن ابی الطفیل قال قال علی سلونی
 عن کتاب اللہ فانتہ لیس من آیۃ الا
 وقد عرفت بلیل نزلت امر بنھا
 امر فی سهل امر فی جبل

(ابن سعد)

اما در منابع اوب، و مسالک خطابت و سل فصاحت

بعد ثلثا فالتقى الى صحيفة فيها
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، الكلام كله اسم وفعل و
 حرف فالاسم ما انبأ عن المسمي والفعل
 ما انبأ عن حاكه المسمي والحرف ما انبأ عن
 معنى ليس باسم ولا فعل ثم قال
 تتبعه وزد فيه ما وقع لك واعلم
 يا ابا الاسود ان الاشياء ثلثة ظاه
 و مضمئ وشئ ليس بظاهر ولا مضمئ
 واما يتفاضل العلماء في معرفة ما ليس
 بظاهر ولا مضمئ قال ابوالاسود
 فجمعت منه اشياء عرضتها عليه فكان
 من ذلك حرف والنصب فذكرت
 منها ان وان وليت ولعل وكان ولم

اذکر لکن فقال لم ترکتها فقلت لراحبها
منها فقال بل هی منها فنردھا فیها۔

(تاریخ الخلفاء للسیوطی)

از عبارت بالا هویدا می شود که مالک علم لدنی وزیریت
بخش اورنگ سلونی عما شدتم مستس اصول عربیت
و بانی ضوابط اعراب و بنا بود و از آن جهت که مسلمات نحو
و مقررات آن به نحو است که امیر الملة والدين
و مالک و مختار اعلام معارف و وضع فرمود و فی الاصل همه سخا
متقدمین و متاخرین مثل خلیل و سیبویه و انخس و کسائی و غیرهم
بالخصوص و جمیع عاربه و مستعربه بالعموم تا قیام الساعة منت کش
آنحضرت خواهند ماند گو یا جناب امارت مآب علیه الصلوة
والسلام میزانی قائم کرده است که فصحاء هر قرن و
بلغائے هر عصر منطوقات خود را بنجیده صحت و اعتدال آن

بشناسد و مثالے گذاشته است که متصرفین ابواب شحوب
 اوبیه بمطابعت آل ناقص را از غیر ناقص مفروق و ممتاز
 توانند کرد و مانند عوام کا الانعام بطب و یابس را بهم ملفوف
 و مقرون نکنند و لازماً از تعدی و تجاوز و اسخراف گریز نمایند
 تا فضل ایشان مضاعف گردد

و تا چنانکه حرفی از عربیت بصحیفه روزگار و تصرف
 لیل و نهار و حرکت نیرین و رفع و علوئے فلک و عمل حرکت
 سکون برقرار است و اعلام دهر منصوب و مرفوع و عامل
 طبیعت برین عالم کون و فساد متصرف با بجزم و الیقین
 و بالقطع و الاذعان ذکر رفیع ایشان بنجیر متصل و از هر دو
 و قدح منفصل و مبنی بر استحسان خواهد ماند و شکر و اقتنان بر هر
 صغیر و کبیر لازم و واجب

و جناب امیر علیہ السلام می فرماید که همه چیزها منقسم

بسہ ابواب است اول ظاہر و دوم مضمّر سوم نہ ظاہر نہ مضمّر
 و علمائے زمانہ بر یک دیگر تفادق و تفاضل وارند من
 حیث معرفت ایشان بہ چیزے کہ نہ ظاہر است نہ مضمّر یعنی
 امرارے کہ در بواطن غیب مضمّر است و خفیاً تیکہ در زوایاے
 مخفیہ مستتر است کشف آن بر علمائے ظاہر ممکن نیست۔ اما
 چیزے کہ راہ عرفانش بالکلّیہ مسدود و غیر نافذ نیست و محال
 ممکن و غیر متخیل است و عالمے کہ فہم صائب و ذہن ثاقب وارو
 بخصولش جد و جہد نماید و مضمّرات غیر مکشوف را بارز گرداند
 و ازین قبیل است ایجادات علوم و فنون کہ آدم باں مشرف
 و ممتاز گشت

و بر عالم ذکی و عارف و انا مخفی نیست کہ جناب امیر
 علیہ السلام بطوریکہ کلمات را در اقسام سه گانہ یعنی اسم فعل
 و حرف محصور فرمود تا ہذا بحین مع مرور و ہور و عصور حصرش

شکستہ نشد و این برہان قاطع است بر جودت طبع و قیاد و ملکات
 فکر نقاد و ایشان علیہ الصلوٰۃ والسلام دائماً و ابداً،
 و این حال بلحاظ علم ظاہر است و رزق و علوم باطنیہ
 امیر علیہ السلام حاوی فروع و اصول و عالم اسرار مآکان
 و مایکون بودہ و اوراکش ہرگز محصور و رظوا ہر نیست و این
 نعمتے است کہ بجز موہبت لدنیہ بدست نہ آید (بیت)

گفتم این جام جہاں میں تو کے داد حکیم
 گفت آل روز کہ این گنبد مینامی کرو

آما و علم حساب از جملہ محاسین عصر و ریاضین و ہر
 جناب امیر علیہ السلام گوئے سبقت ربودہ و در جمیع فنون
 عقلیہ ید طولی و قدح معلی و اشنت و سبجہ و ابواب و شعوب
 حکمیہ مقدار معلوما تش نہ بحدے بودست کہ در حصر و شمار